

BIDBOOK

RESTAURATIE SYNAGOGE WINSUM

003/1 '09

Comité van aanbeveling

Drs. Max van den Berg

Commissaris van de koningin in de provincie Groningen

Johan Steen

Wethouder van de gemeente Winsum

Prof. dr. Wout van Bakkum

*Hoogleraar 'Semitische Talen en Culturen' aan de
Rijksuniversiteit Groningen*

Drs. Joël Cahen

*Directeur van het Joods Historisch Museum in
Amsterdam*

Prof. dr. Evelien Gans

*Bijzonder hoogleraar 'Hedendaags Jodendom' aan de
Universiteit van Amsterdam en verbonden aan het
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
(NIOD)*

Opperrabbijn Binyomin Jacobs

*Opperrabbijn van het Interprovinciaal Opperrabbinaat
te Amsterdam (IPOR)*

Prof. dr. Henk van Os

*Hoogleraar 'Kunst en Samenleving' aan de Universiteit
van Amsterdam*

Bestuur Stichting Behoud Synagoge Winsum
secretariaat Notweg 6, 9891 BR Ezinge

A.A. Dees, *voorzitter*

H. Christians, *secretaris*

J.C. Regtien, *penningmeester*

H. Hamburger

A. Nienhuis

Inhoud

Voorwoord pag. 6

Geschiedenis pag. 8

Waarom restaureren? pag. 14

Restauratieplannen pag. 15

Kosten restauratie pag. 17

Dekkingsplan en exploitatie pag. 18

Colofon pag. 20

Voorwoord

Voor u ligt het bidbook ten behoeve van de restauratie van de voormalige synagoge in Winsum.

Dit gebouw heeft meer dan honderd jaar een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Winsum en de omringende regio.

In de eerste plaats als sjoel van de joodse gemeenschap. Een gemeenschap waarvan na de Tweede Wereldoorlog niemand terugkeerde.

Niet minder belangrijk is de rol als vakbondscentrum en buurthuis vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw. In het hoofdstukje Geschiedenis leest u meer over de verschillende functies van het gebouw.

Zoals de naam al aangeeft, hebben wij dit boekje uitgebracht met de bedoeling fondsen te werven voor een noodzakelijke restauratie van gebouw en inrichting.

De bouwkundige toestand is zodanig dat het gebouw een aantal jaren geleden buiten gebruik moest worden gesteld.

Tevens biedt onze actie de mogelijkheid om een aantal specifieke kenmerken terug te brengen die in de loop van de tijd verloren gegaan zijn, zoals bijvoorbeeld de vrouwengalerij.

Als dit restauratieplan uitgevoerd wordt, kan het gebouw onder andere dienen voor projecten gerelateerd aan thema's over de joodse gemeenschap en haar cultuur. Op deze manier zouden wij aandacht kunnen besteden aan die zo zwaar getroffen gemeenschap. Tegelijkertijd kan het gebouw opnieuw de functie krijgen van verenigingscentrum en buurthuis.

Wij menen dat wij met dit project het dorp Winsum en de regio een grote dienst kunnen bewijzen en vragen u door middel van dit bidbook ons streven met een financiële bijdrage te steunen.

A.A. Dees
Voorzitter stichtingsbestuur

Geschiedenis

Veel van de joden in Winsum kwamen in de achttiende en negentiende eeuw vanuit Duitsland naar Nederland. Tot tegen het einde van de negentiende eeuw maakten zij voor hun godsdienstige samenkomsten gebruik van 'huissynagoges' in particuliere woningen in Obergum.

In 1879 werd uiteindelijk de synagoge gebouwd, aan de Schoolstraat in Obergum. Drie jaar eerder had het joodse kerkbestuur het initiatief genomen de beno-

digde grond te kopen. Het terrein lag aan de buitenkant van de kom in Obergum. De joodse gemeente had in die tijd haar hoogtepunt bereikt: in Winsum woonden 46 joden en in Noordwest-Groningen 181.

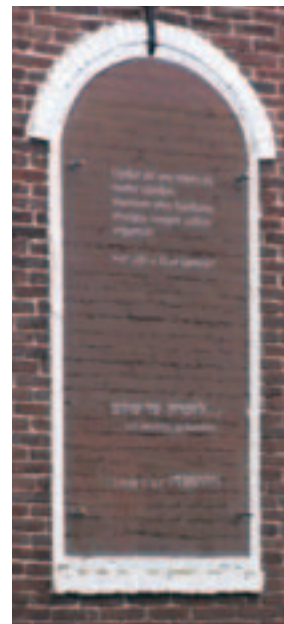
De synagoge in Winsum was voor het gebied van Noordwest-Groningen, de 'ring', het centrum. De ringsynagoge omvatte ook dorpen als Bedum, Warffum, Eenrum, Leens en Ulrum. Het kerkbestuur had aanvankelijk grote plannen:

behalve een synagoge wilde men ook een religieus bad (mikwe), een onderwijzerswoning en een schoollokaal realiseren. Dat bleek te hoog gegrepen en uiteindelijk bleef daarvan alleen de mikwe over. Synagoge en mikwe zijn

uiteindelijk waarschijnlijk gebouwd volgens een tekenplan van Rijkswaterstaat. Het valt op dat voor het achterste gedeelte aan de oostkant van het huidige gebouwtje een andere

steen gebruikt is dan voor het grotere geheel en dat de oorspronkelijke oostwand een kleine twee meter terug heeft gestaan. Misschien is het zo gegaan dat nog tijdens de bouw de synagoge ver-

lengd is, waardoor de mikwe inpandig werd.

Daarop wijst ook het feit dat het tongewelf van de synagoge korter is dan het nu bestaande gebouw. De oostwand moet oorspronkelijk een paar meter naar voren gestaan hebben en de deur aan de zuidzijde zal de ingangsdeur tot het bad geweest zijn.

In 1879 kwam de synagoge gereed. Het was een sober gebouwtje met boogramen en zag er uit als een typisch joods plattelandskerkje. Binnen was aan de oostzijde de heilige ‘arke’, aangebracht, een muurkast waarin de Thorarollen werden bewaard. In het midden moet centraal de ‘biema’ hebben gestaan, een verhoging met een grote lessenaar, waarop de geopende Thorarol werd gelegd. Achter in de kerk bevond zich de vrouwengalerij: vrouwen zitten bij de joodse erediensten gescheiden van de mannen.

Boven de entree aan de westkant bevond zich een bord met de Hebreeuwse tekst:

מה טוב אהליך יעקוב משכנותך ישראל

[vertaling: Wat goed zijn uw tenten, Jakob, (wat goed zijn) uw woningen, Israel.]
(Numeri 24:5).

In het begin van de jaren dertig van de vorige eeuw was de synagoge nauwelijks meer in gebruik. Het aantal joodse inwoners van Winsum was teruggelopen tot minder dan vijftien. Het gebouw werd overgenomen door de zogenaamde Moderne Winsumer Bestuurdersbond, een vereniging van vakbondsbestuurders, en ging dienst doen als buurt- en verenigingsgebouw. Dit wereldse gebruik werd mogelijk nadat de heilige arke uit het gebouw verwijderd was. Ook werden aan de overdracht een aantal beperkende voorwaarden gesteld omdat men wilde voorkomen dat het kerkgebouw zou worden ontwijd. Zo mocht in het gebouw nimmer een wasserij, leerlooierij, lompenhandel,

slijterij of tapperij worden gevestigd.

Waarschijnlijk is in dezelfde tijd ook de tussenwand tussen kerk en bad er uit gebroken. Op de plaats waar die wand stond, werd een zware balk aangebracht om het dak te dragen. Uit een opmerking in een vraaggesprek in 1991 blijkt dat toen ook direct het bad eruit is gehaald. Dat zou er op duiden, dat het bad niet ingemetseld was geweest. De 'klunderbeun', een noordelijke benaming voor de vrouwengalerij, bleef zitten.

Het bord met de Hebreeuwse tekst boven de entree werd vervangen door een bord met de nieuwe naam *N.A. de Vriesgebouw* naar de in Winsum geboren jood Nathan de Vries, vooraanstaand SDAP'er, geheelonthouder en vrijdenker; hij was onder andere gedeputeerde in de Provinciale Staten en wethouder van de stad Groningen.

In 1969 werd het gebouwtje ingrijpend verbouwd en aangepast aan de gebruikseisen van die tijd.

Daarbij verdween veel van het klassieke karakter van de oorspronkelijke synagoge. Aan de noordzijde van het gebouw werd een lage aanbouw gemaakt, met daarin de nieuwe ingang, toiletten, een keuken en een werkkast, waarbij vijf boogramen in de west- en noordgevel werden dichtgemetseld. De oude, stijlvolle entree verdween achter de aanbouw. Binnen werd een verlaagd plafond van zachtboard aangebracht en langs de wand papierbehang en vezelplaat lambrisering. Ook de vrouwengalerij verdween.

In 1993 werd aan de oostgevel een eenvoudig maar indrukwekkend monument ingericht voor de dertien in Auschwitz omgekomen joden uit Winsum. Op glazen panelen staan de namen van de slachtoffers. Jaarlijks worden op 4 mei bloemen gelegd bij dit monument en worden de joodse doden herdacht.

Waarom restaureren?

14

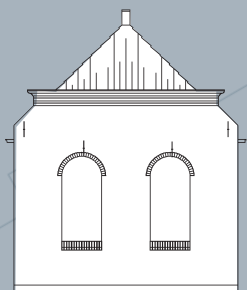
- *Het behoud van de voormalige synagoge draagt bij aan het levend houden van de plaats en de betekenis van het joodse volksdeel in de negentiende en twintigste eeuw in Winsum.*
- *De synagoge is een typerend voorbeeld van een joods plattelandskerkje, een mediene sjoel, en daarmee in noordwest Groningen uniek.*
- *De synagoge was van 1879 tot 1934 als zogenaamde ringsynagoge het hart van de joodse gemeenschap in Winsum en noordwest Groningen.*
- *De voormalige synagoge heeft onder de naam N.A. de Vriesgebouw jarenlang dienst gedaan als buurt- en verenigingsgebouw. Na restauratie zal het gebouw opnieuw een belangrijke buurthuisfunctie kunnen vervullen.*
- *Aan de oostgevel zijn twee glazen panelen aangebracht ter herdenking van de joodse slachtoffers die door de Duitse bezetters werden weggevoerd en omgebracht in Auschwitz. Synagoge en monument vormen een blijvende herinnering aan het leed dat de kleine joodse gemeenschap, dat de hele joodse gemeenschap in Nederland, is aangedaan.*

Restauratieplannen

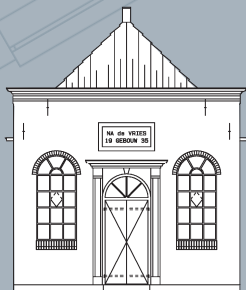
De opzet van de plannen is de synagoge in de oorspronkelijke staat te herstellen waardoor de joodse uitstraling weer zichtbaar wordt. Daartoe moet de aanbouw van 1965 aan de noord- en westgevel worden verwijderd, terwijl de vijf verdwenen

boogramen opnieuw zullen worden aangebracht. De entreepartij wordt in oude luister hersteld, daarbij zullen de deur en het boograampje erboven weer hun oorspronkelijke vorm krijgen; ook de plaat boven de deur wordt vernieuwd, met daarop de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst.

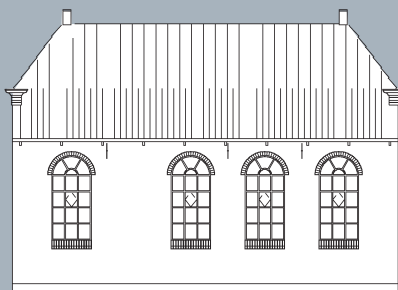
In het interieur wordt de plankenvloer teruggebracht. Als symbool voor de synagoge wordt weer

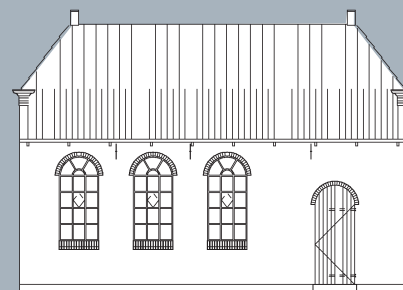
Oostgevel

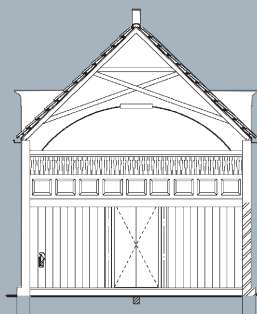
Westgevel

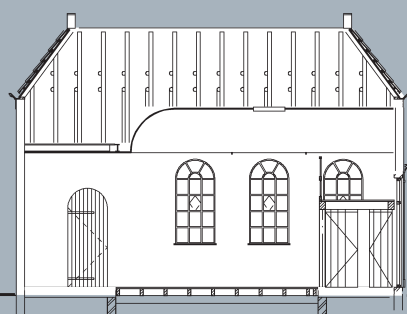
Noordgevel

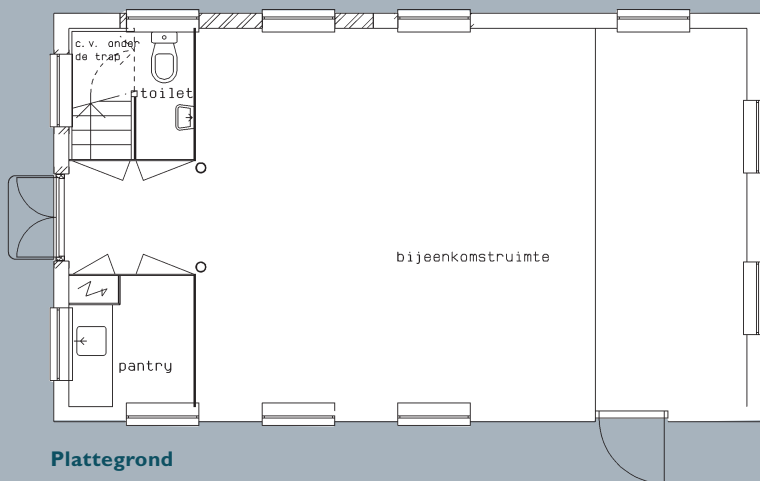
Zuidgevel

Dwarsdoorsnede

Langsdoorsnede

Plattegrond

de kleine 'arke', de muurkast met de Thorarol, figuratief uitgebeeld. De plaats van de biema en de bidbanken wordt in de houten vloer aangegeven. Ook de vrouwengalerij wordt in ere hersteld en eronder worden een toilet, een kleine pantry en de trap naar de galerij aangebracht. Daarmee wordt het gebouw ook weer geschikt gemaakt voor het vervullen van een functie als buurt- en verenigingshuis.

De plaats van het religieuze bad, de mikwe, wordt op historisch verantwoorde wijze aangeduid.

Kosten restauratie*

De totale restauratiekosten worden geraamd op: € 224.955,--

Vorbereiding

Gemeentelijke bouw- en sloopvergunning € 484,24
Totaal € 484,24

Exterieur

Verwijderen aanbouw, afvoer, steigers en stempels, grondwerk € 15.415,--
Metsel- en voegwerk, timmerwerk € 20.553,--
Dakherstel, pannen, entree herstellen, regenafvoer € 7.340,--
Herstel gietijzeren ramen, schilderwerk, herstel straatwerk € 16.882,--
Totaal € 60.190,--

Interieur

Verwijderen plafond, lambrisering e.d., witkalklagen, afvoer € 13.213,--
Herstel gewelf, muren, stukadoor- en grondwerkwerk € 24.223,--

Herstel vrouwengalerij, toegangsportaal. Overig timmerwerk € 16.149,--
Trekstangen, schilderwerk, herstel mikwe € 28.628,--
Verbeteren en uitbreiden elektra en verwarming: € 13.213,--
Totaal € 95.426,--

Inrichting

Tafels, stoelen, kast, koelkast, lampen, kapstokken € 8.368,--
Totaal € 8.368,--

Algemeen totaal € 164.468,24
BTW 19,5% € 32.071,30

Algemeen totaal (incl. BTW) € 196.539,54
Zelfredzaamheid (14%) € 27.515,53

Kosten project € 224.055,07

Benodigde gelden € 196.539,54

* De hier vermelde kosten zijn ramingen. De definitieve kosten zijn bekend na de aanbesteding.

Dekkingsplan en exploitatie

Dekkingsplan

De gemeente Winsum heeft in december 2008 de voormalige synagoge als gemeentelijk monument aangemerkt. Wethouder Johan Steen heeft inmiddels ingestemd met ons verzoek tot restauratie en zal in het college en de raad pleiten voor een substantiële cofinanciering.

Bij de provincie Groningen wordt een verzoek ingediend het restauratieplan in aanmerking te doen komen voor subsidie uit de regeling Programma Landelijk Gebied 2007-2013 van het zogenaamde Leaderproject.

Als deze verzoeken worden gehonoreerd, dan zal

nog een bedrag van ongeveer € 46.000 nodig zijn. Voor dit bedrag zullen fondsen en sponsors worden benaderd.

Exploitatie

Toekomstig gebruik

Na de restauratie zijn in het gebouwde projecten en exposities mogelijk op het gebied van de joodse geschiedenis. Het zal ook net als voorheen een buurthuisfunctie kunnen vervullen. Het gebouw werd tot 2004 verhuurd aan buurtverenigingen, een toneelclub, de belastingsservice van het FNV, kerkelijke verenigingen, muziekclub enz. Het aantal verhuringen bedroeg jaarlijks gemiddeld 150.

Dat aantal kan nog uitgebreid worden. Te denken valt aan scholingscursussen voor ouderen, zoals computerles, en aan creatieve cursussen. Inmiddels is al een tweedaagse verhuur overeengekomen met de Stichting Kinderboek Cultuurbezit;

de muziekstichting Noordakkoord dringt aan op huur van één dag, met uitlooptmogelijkheid; de gezamenlijk historische verenigingen uit Winsum willen het gebouw een middag en een avond per week huren.

Kosten

<i>Jaarlijkse kosten (onderhoud, energie, verzekeringen e.d.)</i>	€ 5.300
<i>Groot onderhoud/inventaris</i>	€ 2.200

totaal	€ 7.500
---------------	----------------

Opbrengsten

<i>Buurtactiviteiten (200 verhuringen haalbaar)</i>	€ 3.700
<i>Kinderboek Cultuurbezit (overeengekomen)</i>	€ 1.200
<i>Noordakkoord (voorlopig akkoord)</i>	€ 1.200
<i>Historische Verenigingen (voorlopig akkoord)</i>	€ 1.200
<i>Exposities</i>	€ 1.300
<i>Subsidie</i>	€ 1.000

totaal	€ 9.500
---------------	----------------

Colofon

Dit 'bidbook' kwam tot stand met medewerking van:

Adri Dees, Winsum

Jan Regtien, Winsum

Geert Klok, Warffum

Wim Witteveen, Warffum

De zeefdruk op het omslag werd beschikbaar gesteld door
Aizo Betten, Warffum

Drukkerij Sikkema, Warffum

